

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ НАУКОВИХ ОСНОВ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Орехівський В.Д.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Національної академії аграрних наук України

Встановлено, що органічне землеробство забезпечує повну відмову від застосування генетично модифікованих організмів, антибіотиків, отрутохімікатів та мінеральних добрив. Натомість в органічному землеробстві використовують природні заходи, які забезпечують підвищення природної родючості та біологічної активності ґрунту, відновлення балансу поживних речовин, нормалізацію діяльності живих організмів, що сприяє збільшенню урожайності та якості сільськогосподарських культур. Проаналізовано законодавчу та нормативно-правову базу щодо розвитку наукових основ органічного землеробства в Україні на початку ХХІ століття. З'ясовано, що дієва підтримка ефективного впровадження органічного землеробства в Україні є невід'ємною складовою політики держави, яка має перебувати у законодавчому полі та сприяти впровадженню законів, що регламентують виробництво якісної органічної продукції.

Ключові слова: розвиток, удосконалення, органічне землеробство, природні заходи, державна політика, законодавча та нормативно-правова база.

Постановка проблеми. Органічне землеробство є цілісною багатофункціональною моделлю господарювання та виробництва органічної продукції, що забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої соціально-економічно-екологічної системи з метою об'єднання економічного зростання та підвищення життєвого рівня з одночасним поліпшенням стану навколишнього середовища. Органічне землеробство включає впровадження низки дієвих природних заходів та повну відмову від застосування генетично модифікованих організмів, антибіотиків, отрутохімікатів та мінеральних добрив. Це забезпечує підвищення природної родючості та біологічної активності ґрунту, відновлення балансу поживних речовин, нормалізацію діяльності живих організмів, що сприяє збільшенню урожайності та якості сільськогосподарських культур. Тому дієва підтримка ефективного впровадження органічного землеробства в Україні повинна стати невід'ємною складовою політики держави, яка має перебувати у законодавчому полі та сприяти впровадженню законів, що регламентують виробництво якісної органічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти зазначеної проблеми знайшли своє відображення у наукових працях С.С. Антонця, В.М. Писаренка, П.В. Писаренка [1; 10–12], С.В. Бегея, І.А. Шуvara [5], П.І. Бойка, Н.П. Коваленко [2–4; 7–9], І.Д. Примака [16], Є.О. Юркевича [17] та інших. За їхніми висновками застосування дієвих природних заходів органічного землеробства відіграє важливу роль у покращанні якості сільськогосподарської продукції та запобігає деградаційним ґрунтовим процесам [3, с. 10; 4, с. 9; 9, с. 60; 16, с. 20; 17, с. 4]. Тому державна політика у цьому напрямі повинна реалізовуватись на основі удосконалення чинної та розроблення нової законодавчої та нормативно-правової бази з метою створення необхідних умов для ефективного органічного виробництва, розвитку конкурентного середовища на ринку екологічно чистої продукції, здійснення дієвого державного контролю за виконанням законодавства [1, с. 3; 7, с. 95; 10, с. 17; 11, с. 3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Напрацювання щодо дієвих природних заходів органічного землеробства є багатоплановими як за напрямками досліджень, так і за рівнем опрацювання проблеми, що розглядали вчені. Однак з'ясування особливостей державної політики щодо розвитку органічного землеробства в Україні приділено недостатньо уваги і заслуговує на окреме концептуальне дослідження.

Формулювання мети статті. Метою статті є з'ясування та обґрунтування особливостей державної політики щодо розвитку наукових основ та ефективного впровадження дієвих природних заходів органічного землеробства в Україні на початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку ХХІ ст. застосування органічного землеробства в Україні відбувалось на основі впровадження низки дієвих природних заходів: науково обґрунтованого чергування сільськогосподарських культур у сівозмінах; органічних добрив (гній, торф, компости, біогумус); зелених добрив сидеральних культур (люпин, редька олійна, гірчиця біла); побічної продукції (солома зернових культур, гичка цукрових і кормових буряків, бадилля кукурудзи та соняшника); бобових культур (горох, соя, багаторічні та однорічні бобові трави); ощадливого обробітку ґрунту; механічних, фізичних та біологічних заходів боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами для підвищення родючості ґрунту та продуктивності і якості сільськогосподарських культур [2, с. 38; 5, с. 326; 8, с. 348; 12, с. 25].

З метою інтеграції органічного землеробства України у світовий інформаційний простір розпочато приведення законодавчої та нормативно-правової бази, стандартизацію виробництва продукції рослинництва відповідно до світових вимог [8, с. 215]. Удосконалення науково обґрунтованого застосування дієвих природних заходів органічного землеробства вимагало вичерпного законодавчо-нормативного забезпечення із врахуванням європейських реалій. З огляду на це реформування науково обґрунтованого чергуван-

ня сільськогосподарських культур започатковане 11 лютого 2010 р. постановою Кабінету міністрів України № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмiнах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» [13]. Цією постановою господарства зобов'язувались дотримуватись нормативів співвідношення культур у сівозмiнах різних природно-сільськогосподарських регіонів та допустимих нормативів періодичності вирощування культур в одному і тому ж полі. Згідно із зазначеною постановою потрібно не лише розміщувати сільськогосподарські культури після кращих попередників, а й дотримуватись встановлених допустимих нормативів періодичності вирощування культур у одному й тому ж полі.

Розгляд цієї проблеми зумовлений тим, що щороку родючість славнозвісних українських чорноземів зменшується, пропорційно збільшуючи обсяги необхідних на їх відновлення коштів [13]. Про те, що більше чверті українських земель виснажені або підлягають рекультивації, знають як науковці, так і практики-аграрії. Однією з основних причин такого негативного процесу стало недотримання науково обґрунтованого чергування сільськогосподарських культур у сівозмiнах як у дрібних і середніх господарствах, так і у великих аграрних підприємствах та агрофірмах. Для отримання високих прибутків нерідко одну й ту ж сільськогосподарську культуру висівали кілька років поспіль в одному полі. А дотримання науково обґрунтованого чергування сільськогосподарських культур у сівозмiнах підвищує рівень родючості ґрунту та вміст поживних речовин, покращує його фітосанітарний стан, зменшуючи кількість бур'янів, шкідників і хвороб.

Крім того, у 2 листопада 2011 р. Кабінет міністрів України схвалив постанову № 1134 «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмiн та впорядкування угідь» [14]. Згідно з цією постановою проекти землеустрою повинні розроблятися з урахуванням нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмiнах в різних природно-сільськогосподарських регіонах та оптимального співвідношення угідь. Важливим є еколого-економічне обґрунтування проектних рішень щодо організації полів сівозмiн; схем розміщення попередників сільськогосподарських культур; плану переходу до прийнятної сівозмiни; плану організації території сівозмiни (проектування полів сівозмiни з визначенням їх типів і видів, урахуванням спеціалізації сільськогосподарського виробництва, наведенням чергування сільськогосподарських культур у сівозмiні); плану перенесення в натуру (на місцевість) запроектованих полів сівозмiн. Впорядкування угідь повинно здійснюватися з дотриманням передбачених заходів з охорони земель.

Важливим для розвитку органічного землеробства став Закон України № 425-VII «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р., який набрав чинності 10 січня 2014 р. [6]. Цей закон прийнято вдруге, оскільки у 2012 р. на першу редакцію документу було накладено вето, що обґрунтовано мотивувалося недоліками системи оцінювання відповідності, порядку

здійснення нагляду у цьому напрямі. Зазначений Закон України визначив виробництво органічної продукції (сировини) як виробничу діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та перероблення), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів, консервантів тощо. На всіх етапах виробництва (вирощування, перероблення) потрібно застосовувати методи, принципи та правила для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів. Отже, мова йде про перелік заходів та видів діяльності, що забезпечують отримання якісної екологічно чистої продукції.

Крім того, у зазначеному законі наведено завдання органічного виробництва, яке полягає у збереженні та відновленні природних ресурсів [6]. Придатність території до ведення органічного виробництва повинна визначатись на основі екологічних та токсикологічних показників агрохімічного паспорту земельної ділянки і результатів хімічного аналізу тест-рослин, які вирощують на відповідних ґрунтах у час обстеження. За цим законом діє вимога використання лише сертифікованого органічного насіння. Принципи органічного землеробства полягають в оптимізації біологічної активності ґрунтів, впровадженні ґрунтозахисних технологій, підтриманні стійкості рослин профілактичними заходами, збільшенні популяції корисних комах, мікроорганізмів, використанні як добрив матеріалів мікробіологічного, рослинного чи тваринного походження, які розщеплюються біологічно.

Узагальнюючи можна відмітити, що Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» регулює загальні умови виробництва органічної продукції, надає визначення низці термінів, встановлює компетенцію органів влади при впровадженні органічного землеробства, передбачає, хто саме може вважатися виробником органічної продукції (сировини) та які процедури для цього необхідно виконати [6]. Водночас, у ньому містяться посилання на численні підзаконні нормативні акти, які мають деталізувати його положення. Зокрема, технічні регламенти (детальні правила) виробництва органічної продукції (сировини) різних видів; порядок оцінювання придатності земель і встановлення зон, сприятливих для виробництва органічної продукції та сировини; типовий план переходу на виробництво органічної продукції; порядок та вимоги до маркування органічної продукції тощо.

Вагомою для розвитку органічного землеробства стала постанова Кабінету міністрів України № 587 «Про затвердження детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження» від 31 серпня 2016 р. [15]. У цій постанові акцентується увага на тому, що основою виробництва органічної продукції є виключення з технологічного процесу застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів та їх похідних і продуктів, виготовлених з генетично модифікованих організмів, консервантів. У процесі виробництва органічної продукції виробник повинен забезпечити господарську діяльність, що не має шкідливого впливу

ву на стан земель та родючість ґрунтів, сприяє підвищенню їх родючості та збереженню інших якісних показників, зменшує негативний вплив на ґрунти, запобігає незворотній втраті гумусу та поживних речовин. В органічному землеробстві повинно відбуватись мінімальне використання ресурсів, що не відновлюються, і продуктів несільськогосподарського походження; використовуватись переваги біологізації землеробства шляхом розширення посівів багаторічних трав і впровадження бактеріальних препаратів, збільшення площ сільськогосподарських культур на зелене добриво (сидерати); застосовуватись у виробництві процеси, що не завдають шкоди навколишньому природному середовищу та здоров'ю людей; здійснюватись утилізація відходів і побічних продуктів рослинного походження у процесі виробництва органічної продукції, врахування місцевого або регіонального екологічного балансу під час вибору продукції (сировини) для виробництва.

Важливе значення у постанові відводиться науково обґрунтованому чергуванню сільськогосподарських культур у сівознах, що позитивно впливає на підвищення родючості ґрунту, підтримує бездефіцитний баланс гумусу та поживних речовин, знижує рівень забур'яненості, запобігає поширенню шкідників і хвороб сільськогосподарських культур, а також захищає ґрунт від ерозії та інших деградаційних процесів [15]. Рекомендовано застосовувати схеми довгоротаційних сівозмін, щоб стан ґрунтів під час вирощування попередньої сільськогосподарської культури відповідав технологічним вимогам щодо вирощування наступної, а також забезпечувалося збільшення органічної речовини у ґрунті та стимулювання його біологічної активності.

У зазначеній постанові для виробництва органічної продукції відмічено цінність застосування органічних добрив, що сприяє оптимізації жив-

лення рослин і відтворенню родючості ґрунту, забезпеченню бездефіцитного балансу поживних речовин у ґрунті, підвищенню врожайності та якості сільськогосподарської продукції [15]. Кількість внесеного з органічними добривами азоту не повинна перевищувати 170 кг на 1 га сівозмінної площі у рік (у випадку використання стійлового гною, зокрема висушеного і компостованого, дегідратованого пташиного посліду, компостованих і рідких екскрементів тварин). В органічному землеробстві дозволяється використовувати речовини на основі мікроорганізмів для покращення наявності поживних речовин у ґрунті. Для компостування стійлового гною можуть використовуватись препарати рослинного походження або препарати на основі мікроорганізмів. Заходи, які забезпечують захист рослин під час виробництва органічної продукції, повинні здійснюватись шляхом: культивування сортів та гібридів, стійких до хвороб та шкідників; впровадження механічних, фізичних та біологічних методів захисту рослин від бур'янів, хвороб і шкідників та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Можна зробити висновок, що державна політика щодо розвитку наукових основ органічного землеробства в Україні на початку ХХІ ст. базувалась на низці Законів України та постанов Кабінету міністрів України. На їх основі розроблено та впроваджено дієві природні заходи органічного землеробства, що забезпечили підвищення родючості ґрунту, отримання якісної сільськогосподарської продукції та збереження навколишнього природного середовища. Водночас зі збільшенням виробництва органічної продукції потрібне здійснення щорічного обов'язкового моніторингу рівня її якості з метою подальшого удосконалення дієвих природних заходів органічного землеробства.

Список літератури:

1. Антоненко С.С., Антоненко А.С., Писаренко В.М. Органічне землеробство: з досвіду ПП «Агроєкологія» Шишацького району Полтавської області. Полтава: РВВ ПДАА, 2010. 200 с.
2. Бойко П.І. Біологічна та екологічна роль сівозмін у землеробстві. Київ: Знання, 1990. 48 с.
3. Бойко П.І., Коваленко Н.П. Проблеми екологічно збалансованих сівозмін. Вісник аграрної науки. Київ. 2003. № 8. С. 9–13.
4. Бойко П.І., Бородань В.О., Коваленко Н.П. Екологічно збалансовані сівозміни – основа біологічного землеробства. Вісник аграрної науки. 2005. № 2. С. 9–13.
5. Бегей С.В., Шувар І.А. Екологічне землеробство: підручник. Львів: «Новий Світ» – 2000, 2007. 432 с.
6. Закон України № 425-VII «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р. Відомості Верховної Ради. 2014. № 20–21. С. 721.
7. Коваленко Н.П. Екологічно збалансовані сівозміни в системі альтернативного землеробства: історичні аспекти. Агроєкологічний журнал. 2012. № 4. С. 95–99.
8. Коваленко Н.П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія. Київ: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 490 с.
9. Коваленко Н.П. Наукові основи становлення та розвитку землеробства в Україні. Вісник аграрної науки. 2017. Спеціальний випуск (травень). С. 60–66.
10. Писаренко В.М., Антоненко А.С., Писаренко П.В. Система органічного землеробства агроєколога Семена Антонця. Полтава, 2017. 124 с.
11. Писаренко В.М., Писаренко П.В., Пономаренко С.В. Органічне землеробство для приватного сектора. Полтава, 2017. 140 с.
12. Писаренко В.М., Писаренко П.В., Писаренко В.В. Агроєкологія. Полтава: ФОП «Говоров С.В.», 2008. 255 с.
13. Постанова Кабінету міністрів України № 164 «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівознах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» від 11 лютого 2010 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-p> (дата звернення: 03.04.2018).
14. Постанова Кабінету міністрів України № 1134 «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь» від 2 листопада 2011 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1134-2011-p> (дата звернення: 03.04.2018).

15. Постанова Кабінету міністрів України № 587 «Про затвердження детальних правил виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження» від 31 серпня 2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/587-2016-p> (дата звернення: 03.04.2018).
16. Примак І.Д., Рошко В.Г., Демидась Г.І. Рациональні сівозміни у сучасному землеробстві. Біла Церква: БДАУ, 2003. 384 с.
17. Юркевич Є.О., Коваленко Н.П., Бакума А.В. Агробіологічні основи сівозмін Степу України: монографія. Одеса: Одеське видавництво «ВМВ», 2011. 240 с.

Ореховский В.Д.

Национальная научная сельскохозяйственная библиотека
Национальной академии аграрных наук Украины

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ ОТНОСИТЕЛЬНО РАЗВИТИЯ НАУЧНЫХ ОСНОВ ОРГАНИЧЕСКОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ В УКРАИНЕ В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Аннотация

Установлено, что органическое земледелие обеспечивает полный отказ от применения генетически модифицированных организмов, антибиотиков, ядохимикатов и минеральных удобрений. В то же время в органическом земледелии используют природные мероприятия, которые обеспечивают повышение естественного плодородия и биологической активности почвы, возобновления баланса питательных веществ, нормализацию деятельности живых организмов, что способствует увеличению урожайности и качества сельскохозяйственных культур. Проанализирована законодательная и нормативно-правовая база относительно развития научных основ органического земледелия в Украине в начале XXI века. Выяснено, что действенная поддержка эффективного внедрения органического земледелия в Украине является неотъемлемой составляющей политики государства, которая должна находиться в законодательном поле и способствовать внедрению законов, что регламентируют производство качественной органической продукции.

Ключевые слова: развитие, усовершенствование, органическое земледелие, природные мероприятия, государственная политика, законодательная и нормативно-правовая база.

Orekhivskiy V.D.

National Scientific Agricultural Library of the
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

FEATURES OF PUBLIC POLICY IN RELATION TO DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC BASES OF ORGANIC AGRICULTURE IN UKRAINE IN BEGINNING OF XXI OF CENTURY

Summary

It is set that organic agriculture provides complete abandonment from application of genetically modified organisms, antibiotics, chemicals and mineral fertilizers. But in organic agriculture use natural measures, that provide the increase of natural fertility and biological activity of soil, proceeding in balance of nutrients, normalization of activity of living organisms, that assists the increase of the productivity and quality of agricultural cultures. A legislative and normatively-legal base is analysed in relation to development of scientific bases of organic agriculture in Ukraine at the beginning XXI of century. It is found out, that effective support of effective introduction of organic agriculture in Ukraine is the inalienable constituent of policy of the state, that must be in the legislative field and assist introduction of laws that regulate the production of quality organic goods.

Keywords: development, improvement, organic agriculture, natural measures, public policy, legislative and normatively-legal base.